

## GAGAVUZ HALK EDEBİYATINDA “MAKEDONYALI İSKENDER” HİKÂYESİ\*

RABİA KOCAASLAN UÇKUN

Gagavuz Türkleri, büyük Türk-İslâm kitlesinden Hristiyan olmaları sebebi ile uzaklaşmış olmalarına rağmen, kültür ve dil bakımından Anadolu'ya sıkı sıkıya bağlıdır. Türk dünyasının ister Müslüman, ister Şaman, ister başka dinde olsun, diğer boylarındaki ortak kültür değerleri, Gagavuzlar için de geçerlidir. İnceleme konusu olan “Makedonyalı İskender” hikâyesi de, bunlardan biridir.

Makedonyalı Büyük İskender, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Türk halkının muhayyilesinde derin izler bırakan İskender; destan, efsane, masal ve şiirlerimize konu edilmiştir. Bazı Türk kavimlerinin adlandırılması, Türklerde şehircilik hayatının başlaması Büyük İskender'in sayesinde gerçekleşmiştir. Bunun en güzel örneğini *Şu Destanı*'nda görüyoruz. *Şu Destanı*<sup>1</sup>'nda Makedonyalı Büyük İskender'in Türk illerine yürüyüşü ve M. Ö. IV. asırda yaşadığı varsayılan bir Türk hükümdarı olan Şu ile mücadelesi anlatılmaktadır. Destana göre İskender Türk yurduna yürüdüğünde, Şu doğuya gider, batıda kalan yirmi iki kişiyi İskender görünce “Türk mânend” Türke benziyor der. Böylece bunlar Türkmen diye anılır.

Bugün Altun Han denilen dağın adlandırılması da İskender'le ilgilidir. Yine Şu destanına göre İskender, daha sonra Türk hakarıyla barışmış, Uygurlar için şehirler yapmıştır. Bütün bunları göz önünde bulundurursak, Türk kültüründe, özellikle Anadolu'da Büyük İskender'in taşıdığı önem daha iyi anlaşılacaktır.

Bilindiği gibi tarihte iki İskender vardır:<sup>2</sup> Biri *Kur'anıkerîm*'de bahsedilen Zülkarneyn lâkabıyla meşhur olan ve peygamber olduğu rivayet edilen İskender-i Zülkarneyn'dir. Menkıbelere göre Çin seddini yapan Hızır ile birlikte Âb-ı Hayât'ı bulmak için Zulûmât (Karanlıklar ülkesi)'a giden odur. İkinci İskender Ma-

\* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu (III) nda tebliğ olarak sunulmuştur.

1 Geniş bilgi için bk. Nihad Sâmî Banarlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, M.E.B., İstanbul 1983, C.1, s. 15-16.

2 Bk. A. Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve Meşhurlar*, İstanbul 1980, s. 260.

kedonya kralı Filip'in oğludur. İskender-î Rubî, İskender-î Yunanî ve Büyük İskender diye de bilinir. Başına giydiği tolgasından dolayı o da Zülkarneyn diye anılmıştır. Tarihçi ve edebiyatçılar tarafından bu iki İskender karıştırılmış, bütün menkıbeler Makedonyalı İskender'e isnat edilmiştir.

Makedonyalı İskender'in doğu ülkelerine seferleri, hem bu sefer yollarının üzerinde, hem de bu seferin hedefi olan Anadolu, Suriye, İran ve Hint tarihlerinde derin izler bırakmış, adı geçen ülkelerin tarih ve edebiyatlarında bu konu defalarca ele alınmıştır. İskender'in hayatını, düşüncelerini, aşklarını ve fetihlerini tarihi ve destanî unsurlarla anlatan mesnevîlere de *İskendernâme* adı verilmiştir.<sup>3</sup>

İskender konusu manzum olarak ilk kez Firdevsî'nin *Şehnâmesinde* yer almıştır. İran edebiyatında Firdevsî'den sonra işleyen şair Nizâmî olmuştur (*Şeref-nâme ve İkbâlnâme*'de). Daha sonra Emir Hüsrev-i Dehlevî, Âyine-î İskenderî adlı bir mesnevî yazmıştır.<sup>4</sup>

Türk edebiyatında İskender'in efsanevî hayatını ilk ele alan Ahmedî'dir.<sup>5</sup> Ali Şir Nevaî, Cemâlî, Ahmet Rıdvan'da İskender konusunu işlemişlerdir. Bunların hiçbiri Ahmedî'nin *İskendernâme*'si kadar ünlü değildir. Türkçede mensûr İskendernâme'ler de vardır. Bunlardan en meşhuru Hamzevî (XIV. yy.)'ye aittir.

Sadece doğu kültüründe değil, Batı Türklüğü üzerinde de derin izler bırakan Makedonyalı İskender'le ilgili rivayetler Gagavuz Türklerinde de mevcuttur. Bizim burada konu edeceğimiz hikâye Moşkov<sup>6</sup> tarafından Besarabyalı Gagavuzlar arasından derlenmiş ve yayımlanmıştır.

"Aleksandır Makedonskiy" (Makedonyalı İskender) başlığını taşıyan hikâyenin motif sırası şöyledir:

1. Kral Filip'in çocuğunun olmaması, savaşa giderken, çocuksuz bulursam kafamı keserim, diye karısını tehdit etmesi.
2. Büyücü ve filozof bir kralın, yaptığı savaşlarda yenileceğini fala bakarak anlaması üzerine, kılık değiştirip Filip'in memleketine gelmesi.

3 *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İskender mad.

4 *İslâm Ansiklopedisi*, "İskender-nâme" mad.

5 Geniş bilgi için bk: Ahmedî, *İskendernâme*, İnceleme, Tıpkıbasım, haz: İsmail Ünver, Ank. - 1983.

6 Moşkov, Nareçiya Bessarabskih Gagavuzov/Radloff *Proben*, Bd. 10, St. Petersburg, 1904, s. 48-53.

3. Bu büyücü kralın, Filip'in karısına çocuğunun olacağını söylemesi, onunla üç gün geçirerek saraydan ayrılması.
4. Çocuğun doğumu ve bu amaçla geri gelen büyücü kralın, doğacak çocuğun dünyayı alacağını ve adının da "Aleksandır Makidon" olacağını bildirmesi.
5. Filip'in bir düş görmesi; oğlu olduğunu öğrenince ziyafet verip ülkesine geri dönmesi.
6. Aleksandır'ın okula başlaması, büyücü kral tarafından yetiştirilip astrolojinin öğretilmesi.
7. Aleksandır'ın ihtiyar büyücüyi öldürmesi ve onun gerçek babası olduğunu öğrenmesi.
8. Tek boynuzlu tayın doğması, kimsenin tutamadığını bu taya Aleksandır'ın binip sefere çıkması.
9. Yolu üzerindeki toprakları fethedip Aleksandır'ın evine geri dönmesi. Babası yaşlandığı için Aleksandır'ın padişahlığa lâyık görülmesi.
10. Tahta geçmeden Tatarların ayaklanması üzerine Tatarlarla mücadelesi ve onları esir alması.
11. Dost görünen bir padişah tarafından, çingenelerin de iş birliğiyle Kral Filip ve karısının esir edilmesi.
12. Aleksandır'ın anne ve babasını kurtarması.
13. Filip'in ölümünden sonra haraç toplayan Dariya adlı padişahın Aleksandır'ı yetiştirme teklifinde bulunması ve haraç istemesi. Bu teklifi reddeden Aleksandır'ın Dariye ile mücadelesi ve onu öldürmesi.
14. Aleksandır'ın Türk padişahıyla mücadelesi ve onu öldürüp kızıyla evlenmesi.
15. Por padişahı ile mücadelesi ve onu öldürmesi.
16. Aleksandır'ın seferleri boyunca önce karıncalarla sonra kuşlarla daha sonra da yaban adamlarıyla mücadelesi ve galip gelmesi.
17. Deniz aşırı bir memleketeye varması, kalede on iki kralla karşılaşp onlardan altmış yaşında kullanılacak olan suyu alması.
18. Aleksandır'ın Cennet'e varması, orada gideceği yolu öğrenmesi.
19. Balık padişahı ile mücadelesi.
20. Deniz kenarındaki bir mağarada hazine bulması.

21. Aleksandır'ın tek gözlü, tek ayaklı ve tek kollu bir halkla karşılaşış onları aslanlara parçalatması, içlerindeki elmas taşlarını alması.

22. İskender'in kendi memleketine dönmesi, zehirlenerek öldürülmesi.

Hikâyede dikkatimizi çeken ilk motif çocuksuzluk motifidir. "Çocuk sahibi olmayan kahramanlar" başlığı altında Motif İndex'de N 825.1'de yer alan bu motif, halk hikâyelerinde ve Dede Korkut hikâyelerinde çok yaygındır. Kral Filip'in çocuksuz karısını suçlaması, Manas Destanı'nda<sup>7</sup> Cakıp Han'ın çocuğu olmadığı için eşini suçlaması ve eşinden şikâyet etmesiyle büyük bir benzerlik içindedir. Çocuksuz eşe karşı erkeğin tepkisi ve acımasız tavrı "Uşaksız Tudorka"<sup>8</sup> baladında da görülür. Gagavuz baladın da erkek, çocuksuz karısını boğazlamak için kasabı çağırılmaktadır.

İskender'in babasının adı hikâyeye göre Filip'tir, annesinin adı verilmez. Kaynaklar annesinin adını tahrif edilmiş bir hâlde (Olympias) Olimpias olarak göstermektedir.<sup>9</sup> Gagavuz anlatısına göre İskender'in gerçek babası büyücü, filozof bir kraldır ve adı zikredilmez. Hikâyede karşılaştığımız bu hain kral motifi, Motif İndex K2246.1'de verilmiştir. Büyücü kralın hikâyede değişik yöntemlerle fala baktığını ve kehanette bulunduğunu görüyoruz. Balmumu dökme, el falı, yıldız falı, yağmur yağdırma, doğacak çocuğun kral olacağını kehanet etme<sup>10</sup> gibi. "Kral olacağı kehanet edilen çocuk" motifi Motif İndex M 314 ve M 311'de gösterilmiştir. İslâmiyette sihir ve büyü yasaklanmış olup, Kur'an da büyücülüğün, kâhinliğin, oklarla fal açmanın haram olduğuna dair âyet-i kerîmeler<sup>11</sup> mevcuttur. Hikâyede yer alan yağmur çekme yağmur yağdırma motifi de, Şamanların yada taşı ile yağmur yağdırmalarını hatırlatmakta ve İslâm öncesi Türk kültüründen izler taşımaktadır. Orta Asya'da İslâm öncesi Türk topluluklarındaki şamanların, temel görevlerinin ve özelliklerinden birinin sihir ve büyü ile uğraşmak olduğu Şamanizm hakkında yapılan en eski araştırmalardan beri bilinmektedir.<sup>12</sup>

7 *Manas Destanı*, yayına hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, Türksoy Yayınları, Ankara 1995, s. 17.

8 M. Angelovna Durbaylo, *Ballada Türküleri*, Kişinev 1991, s. 54.

9 Bk. Charles Mercer, *Aleksander The Great*, 1964, s. 16; A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, T.T.K.Y., Ankara 1963, s. 401, *İslâm Ans.*, İskender mad.

10 Bu motif "Mektup" adlı Erzurum masalında da vardır. Bk. Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları*, Ankara 1975, s. 359.

11 *Kur'an*, 2 (Bakara), 102; 5 (Maide), 90; 6 (En'am), 59; 16 (Nahl), 56; (Hacc), 30.

12 Eliade Mircea, *Şamanizm*, s. 179 v.d.

Çocuksuzluğun giderilmesi için halk hikâyelerinde, destanlarda ve masallarda değişik çareler karşımıza çıkmaktadır. Hızır veya ermiş elinden elma yeme, kutlu pınardan su içme, kurban adama, kutlu ağaçlar altında geceleme gibi. İskender hikâyesinde büyücü kralın sattığı ilaç ve gece gelecek olan kafası aslan, kanatlarının biri gümüş diğeri altın olan kartalla birlikte olma çocuksuzluğa çare olarak sunulmuştur. Bu kartal odaya girince silkinip bir adama dönüşecektir. Sunulan bu çare büyücü kralın hazırladığı bir hiledir, silkinip bir adama dönüşecektir. Sunulan bu çare büyücü kralın hazırladığı bir hiledir, sırtına aslan derisi alarak Filip'in karısını kandırır onunla üç gece geçirir. Motif Index'de K. 1837 numarada "kıyafet değiştirme (hile)" motifi bununla ilgilidir. Tebdil gezen (Motif Index K. 1812) bu büyücü padişahın hilesine aldanan padişahın karısı, evliliğine sadakatsizlik (M.I.T 230) etmiş ve sadakatsiz kadın (T 254) rolünü üstlenmiştir.

Hikâyede çocuğa ad koyma töreni yapılmaz. Büyücü kral çocuk doğunca "Da bu saatta duvan dünneye alacak, hem adı Aleksandır Makidon olacek" diyerek adını belirler. Efsanede çocuğa bu adın verilmiş, sebebi anlatılmaz. Firdevsî'de ise İran hükümdarı Dârâb, Rum hükümdarı Feyleküs'ü (Philippus, Fîlekûs, Filip) yener ve onun Nâhid adlı kızıyla evlenir. Dârâb, ağzı kokan bu kızı bir süre sonra babasına gönderir. Bu ilâç (sandarûs-sarımsak) ile bu kusur giderilmeye çalışılır, prensesin bir oğlu olunca, ona annesinin ve ilacın adına izafeten Alexandros adı verilir. Ahmedî ise bu kızın adını vermez ve ağzının koktuğundan da söz etmez.<sup>13</sup> Çocuğa ad koyma motifi Motif Index'de T. 596'da yer almaktadır. Bilindiği gibi Türkler arasında ad verme etrafında oluşan pratik ve uygulamalar Eski Türk inançlarından günümüze kadar önemli bir gelenek olarak devam edegelmiştir.<sup>14</sup>

İskender doğduğu sırada Kral Filip, savaşta bir rüya görür. Bu rüyaya göre gökten üç kartal yumurtası düşerek kırılır, içinden bir yılan çıkar, fakat kabuğa tekrar girmeden ölür. Filip bu rüyayı yanındaki filozofa yorumlatır ve bir oğlunun olduğunu, dünyayı zaptedeceğini fakat tahtına giremeyeceğini öğrenir. Fi-

13 Ahmedî, *İskendernâme*, hzl. İsmail Ünver, s. 17.

14 Orhan Acıpayamı, "Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongre Bildirileri, C. IV, s. 1-15.

lip'in gördüğü bu rüyada semboller vasıtasıyla bazı mesajlar sunulur ve rüyanın aynen gerçekleştiği dikkati çeker. Bu motif "Rüya tabircisi" (D 1712.3) ve "Realist rüya" (F 1068) başlığı altında Motif İndex'te yer alır.

İskender'in eğitim ve öğretimini de efsaneye göre büyücü kral üstlenmiştir. İskender hem okula gider, hem de özel öğretmeni olan büyücü kral tarafından yetiştirilir. Tarihî ve edebî kaynaklara göre İskender'i yetiştiren kişi Aristo'dur.<sup>15</sup>

İskender 15 yaşındayken sürüdeki bir kısrağın üç çeyrek uzunluğunda tek boyunu olan bir tay dünyaya getirir. Kimsenin yanına yaklaşmadığı bu yabanî tayı İskender ehlileştirir. Efsanede adı zikredilmeyen bu at ile İskender seferlere çıkar, zaferler kazanır. Tarih boyunca Türk varlığının gelişmesi ve büyümesinde önemli bir rol oynayan at, bütün Türk destanlarında ve Dede Korkut hikâyelerinde ortak bir motif olarak işlenmiştir. At, destan ve hikâye kahramanlarının en büyük yardımcısı ve onun ayrılmaz bir parçasıdır.<sup>16</sup> At motifi "Yardımcı At" başlığı altında Motif İndex'te "Yardımcı At" başlığı altında Motif İndex'te b.401 numarada kayıtlıdır.

İskender'in seferlerine bizzat katılan tarihçilerin (Plutarch gibi) bildirdiğine göre İskender'in atının adı Bucephalus'dur. İskender'in siyah renkli Bucephalus'u daha 12 yaşındayken nasıl evcilleştirdiği şöyle tasvir edilir: Aleksandır dikkatli bir şekilde atın geminden tutup güçlü hayvanı güneşe doğru çevirdi, o Bucephalus'un kendi gölgesinin hareketinden korktuğunu fark etmişti. Şimdi gölgesi arkasındaydı ve at sakindi. Aleksandır üzerine bindi ve yavaşça dizini çekti, böylece at tamamen onun emrine girdiğinde dörtlüyle koştu.<sup>17</sup>

Sefere çıkıp, yolu üzerindeki toprakları fetheden İskender, memleketine döndüğünde padişah seçilir. Tatarların ayaklanması üzerine Tatarlarla mücadele eder.

Dost görünen bir padişahın ve bu padişahla iş birliği yapan çingenelerin hile ile Kral Filip ve karısını esir etmesi hikâyesindeki entrik unsurlardan biridir. Motif İndex'te K. 1837 numarada "Kıyafet değiştirme", K. 2261.1 numarada da "hain çingene" motifi bu entrik unsurla ilgilidir.

15 Charles Mercer, *a.g.e.*, s. 18, A. M. Mansel, *a.g.e.*, s. 386.

16 Bk. Ahmet Caferoğlu, "Türk Onomastiğinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1953, C.X, s. 206.

17 Charles Mercer, *a.g.e.*, s. 12, 16, 18.

Hikâyede Filip'in ölümünden sonra haraç toplayan Dâriyâ adlı padişahla İskender'in mücadelesi yer alır. Efsanede Dâriyâ olarak adı geçen hükümdar, İran'ın Keyaniyan sülâlesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarı olan Dârâ<sup>18</sup>'dir.

Hikâyede, Firdevsî'de görülen İskender'in elçi kılığına girerek Dârâ'ya gidişi, iki hükümdarın üç kez savaşmaları, İskender'in Dârâ'nın kızı Ruşenegle evlenmesi gibi olaylar, Ahmedî'nin İskendernâme'sinde de olduğu gibi, anlatılmaz.

Hint hükümdarlarından Fûr, efsanede Por padişahı olarak geçmektedir. İskender'in Fûr'la mücadelesi Ahmedî, Firdevsî, Nizamî'de İskender'le ilgili Gagavuz anlatısında ortakır.<sup>19</sup> Gagavuz anlatısında Por padişahı İskender'e teke tek dövüşmeyi önerir ve dövüş sonunda İskender tarafından öldürülür. Ahmedî, Fûr'un savaştan sonra kaçarken öldürüldüğünü belirtir. Firdevsî'de ise İskender, Fûr'a teke tek dövüşmeyi önerir ve Fûr'u öldürür.

İskender seferde iken yolu kumluk bir alana düşer. Bu kumluk alanda karıncalarla mücadele eder. İskender'in karıncalarla ilgisi, altın arayan karıncalar hakkındaki efsane ile bağlantılıdır. Kuzey Himalayalar'da yaşayan halk, Fars hükümdarı Dârâ'ya altın getirir ve bu altını tuhaf canlıların bulduğunu anlatır. Dârâ sarayına bu canlılardan getirtir. Tarihin babası sayılan Herodot bu canlıları karınca diye adlandırır ve böylece altınlı yerin kumunu çıkarıp yığan iri karıncalar muhtelif rivayetler yayılmaya başlar.<sup>20</sup> Makedonyalı İskender'de hikâyeye göre bu karıncalarla karşılaşmış ve onlarla mücadele etmiştir.

Hikâyede, etrafı kafatası ve kemiklerle dolu bir sütundan söz edilir. İskender'in karşılaştığı bu sütunda "Buraya gelen ileri gitmesin, geri dönsün" diye yazılıdır. İskender bu yazıyı kapatarak ordusunun okumasına engel olur ve sütunun yanından geçerek yola devam eder.

Edebî ve tarihî kaynaklara göre İskender, İskenderriye şehrini kurarken, deniz kenarına yüksek bir sütun yaptırıp, üzerine de tılsımlı bir ayna koydurmuştur. Âyîne-i İskenderî<sup>21</sup> diye bilinen ayna budur. Aristo'nun icat ettiği bu ayna

18 A. Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 160.

19 Geniş bilgi için bk. Ahmedî, *İskendernâme* (haz: İsmail Ünver), s. 10 vd.

20 Geniş bilgi için bk. Mustafa Öner, "Marsel Galiyev ve Köstebek Bilmecesi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 3, s. 169-176.

21 Bk. A. Talat Onay, *a.g.e.*, "Âyine-i İskender".

sayesinde, gelen düşman uzakta iken görülmektedir. Gagavuz anlatısında bu sütundan ve aynadan söz edilmez.

İskender'in yaban adamlarıyla mücadelesinden bahsedilirken, bu yaban adamları tasvir edilmez, kim oldukları açıklanmaz. Hikâyedeki bu yaban adamlarıyla Ye'cuc ve Me'cuc kavminin kastedildiğini söyleyebiliriz. Bu kavme karşı İskender'in "Sedd-i İskender"i yaptırdığı rivayet edilmektedir. Kutsal kitaplarda da adı geçen Ye'cuc ve Me'cuc topluluğu önüne İskender'in set yaptırmaması<sup>22</sup> Firdevsî, Nizamî, Emir Husrev ve Ahmedî'de ortakır. Gagavuz anlatısında böyle birsetten bahsedilmez.

Bir kaleye kapanmış on iki kralla karşılaşan İskender, Yontiya padişahının verdiği suyu alır. Altmış yaşına geldiği zaman bu suyla<sup>23</sup> yıkanması gerekmektedir. Bu suyun âb-ı hayat (bengisu) olup olmadığına dair bilgi yoktur. İskender'le ilgili diğer rivayetlerde İskender yanına Hızır'ı da alarak âb-ı hayatı aramaya gider. Hızır âb-ı hayatı bularak içer fakat İskender Hızır'ı kaybeder ve amacına ulaşamaz.

Gagavuz anlatısına göre İskender bir kaleye varır ve bu kalenin Cennet olduğunu öğrenir. Cennet'tekiler İskender'e gideceği yolu gösterir.

Cennet yolculuğundan sonra İskender'in balık padişahı ile mücadelesi vardır. Deniz yolculuğundan sonra, deniz kenarında beş yüz askerın atlı olarak sığılabileceği bir mağaraya gelir. Mağarada hazine bulur (para), hepsi hazineden birer heybe doldurur.

İskender tek gözlü, tek ayaklı ve tek kollu bir toplulukla karşılaşır. Padişahlarını esir alan İskender hâllerine acıyarak onları serbest bırakır. İçlerinden biri "Bu adam ne ahmak, bizim bağırsaklarımızda ne olduğunu bilse hiç bırakır mı?" der. Bunu duyan İskender, arslanlarına bu halkı parçalatır, içlerinden elmas taşlarını çıkartır, etlerini de yesinler diye Tatarlara verir. Bu hikâyede geçen elmas vâdisi Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde ve *Nizamî*'de de bulunmaktadır. Niza-

22 Bir Hristiyan Süryani efsanesine göre İskender bu seddi Hunlara karşı yaptırmıştır. Bk. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, TTKY, Ankara 1993, s. 70-71.

23 Motif Index'te "Sihirli Su" D. 1242'de, "Yıkanarak Güzelleşme" D. 1866'da kayıtlıdır.



mî'de olayın geçtiği yer yarım küredir, Ahmedî'de Selâmut adlı bir adadır<sup>24</sup>. Hikâyede olayın geçtiği yer belli değildir.

Ağzından duman çıkan bir mağaraya rastlayan İskender, içeride Por-padişahı ile karşılaşır. Bu mağara Cehennem'dir ve içeridekiler zincirle bağlanmıştır. Hikâyenin bu bölümünde Por padişahı İskender'in kayın pederi olarak verilir, fakat hikâyenin başında İskender'in Por padişahının kızı ile evliliğinden söz edilmemektedir.

Hikâyenin sonunda İskender'in kendi memleketine geri dönmesi ve ölümü anlatılır. İskender'in ölümü hakkında yazılanlar farklılık gösterir. Firdevsî, Ahmedî ve Nizamî'ye göre İskender ölümünün yaklaştığını çeşitli yollardan öğrenir ve hastalanarak ölür. Ahmedî'de bu hastalık burun kanaması olarak verilir. Efsane'ye göre İskender zehirlenerek öldürülmüştür. Ancak kim tarafından zehirlendiği belli değildir.

Sonuç olarak inceleme konumuz olan "Makedonyalı İskender" efsanesinden hareketle değişik coğrafyalarda yaşayan ve değişik dinlere mensup olan Türk halklarının kültürlerindeki ortak unsurların Türk dünyasını birbirine bağlayan köprüler olduğunu söyleyebiliriz.

Makedonyalı İskender'in sadece Doğu kültüründe değil, Batı Türkleri üzerinde de derin izler bırakması ve İskender'le ilgili rivayetlerin Gagavuz sözlü geleneğinde de yaşıyor olması, bize Hristiyan olmalarına rağmen, Gagavuzların kültür ve dil bakımından gerek göçebe, gerek yerleşik eski Türk kültürüne ve Anadolu'ya sıkı sıkıya bağlı olduklarını göstermektedir.

---

24 İsmail Ünver, *a.g.e.*, s. 18

## METİN

## ALEKSANDR MAKEDONSKİY

Bir kral varmış, Filip, çeketmiş ceñgä gitmää, smarlamış karısına: "açan geri gelecäm, seni uşaksız bulmayım. Her uşaksız bulursam, kafanı kesärim." Bir da genä başka kral vardı başka yerdä, başka padişahnan ceñk yedärdi, hem o filosof-du hem büüciü-ydi. Oralarda padişahları hepsini aç yöldüreydi, zerem ya-amurları çekärdi. Da onun üstünä hepsi kalktı. Da o zaman kalktı, döktü balmumu, baksın, yenseycek-mi, osa yenilecek-mi? Gördü, ki yenilecek. Ondan sora döktü kapu yönündä bir tuçtan stilp patiedini, da girdi içeri, iindi başka rubaya, da dedi onikillerä: "İhtiyar gideerim, genç gelecäm." Da aldı yılaçlarını, gitti Filibin memlekettinä hem gezdi yerdä, baardı: "yılaç alın". O-sa başka yerdä gezmedi, salt onun kapusu yönündän geçärkan, baardı, zerem bilirdi, hadi onun uşaa olmayor. Da padişahka çardı onu içeri, yılaç ersin uşak olmak için. Da o bakmış yellinä, da demiş padişahkaya: "yapadcän sän bir yerkek yevlat, ama kartaldan peeda o olacek; avşama yak mumları da gelecek sana bir kartal, görünecek kafası aslan, kanatları biri altın, biri gümüş, da o gelecek büyük gürlütüynän, da onun gürlütüsündän mumlar süünecek, ama korkma. O avşam brakasın kapuları açık. Da o adam olacek, da onunnan yat, da uşaan olacek" (O-sa kendiydi). O bilgiç adam almış sırtına bir arslan derisi, da gitmiş padişahkanın odalarına. Baksa kapular açık. Padişahka duruyor çardakta. Girmiş içeri, kapamış kapuları, soyunmuş, da yatmış padişahkaynan. Üç gecä sıra vardır, üç gündän sıra vardı, bakmış kihada bilgiç, da demiş padişahkaya: "içmeyäsin bu günnerdä içki, zerä başlattın çociüü. Da gidecä zaman, dedi açan uşak duvacek, beni çır, da bän bakayım planetalar, da isläh planetada duusun". Da tsaritsa yaptı ona ogradı-içindä bir kuhnä. Vakit geldi duumaa, çardı genä onu da o dedi: "duurma şindi, zerä saatlar fena". Da astı onu ayaklarını yukarı, da açan vakit geldi, kolverdi onu, da dedi. "duusun şindi". Da bu saatta duvan dünneya alacek, hem adı Aliksandri Makidon olacek". Filip taa orda ceñktä düş gördü: göktän düştü bir kartal yımmırtası yeteenin-üstünä, da kırıldı, da çıktı içindän bir yılan, da dolaştı o kapçı, da delä girämedi, yöldü. Çardı Filip Afapasiyi filasofo, dedi: "bän bir düş gördüm göktän bir yımmırta düştü yeteemin üstümä, da kırıldı. İçindän

çıktı bir yılan da dolaştı kapçı, da aaza geldiynän, girämedi yerinä. Da filosof dedi ona: “o zaman senin bir yerkek yevladın olmuş, da o dübüdüz dünneyi zapt-yedecek, ama tahtına girämeycek”. Padişah düüdü bir telegrama yevä: “var-mı bendä sevinmelik yevdä, osa yok-mu?” Karı düüdü, ani var sevinmelik. Filip-ta orda bal yaptı. Tamamladı, ceñgi bitterdi, geldi yevä, gördü, ani var aslı. Aliksandra açan yedi yaşındayken, şkolaya gidärdi, bir da uçiteli-si vardı yevdä, onu asabit yüredirdi. Kursunu bittirdiktän sora, çaardı onu ihtiyar planetaları yüretmää, da yüretti hepsini. Yürendi, da dedi çocük ona: “sän kendin nezaman yöläcän?” O-da dedi: “bän kendi yecelimdän yölmeycäm, beni oolum yöldürecek”. Da yitirdi onu, düştü kalidordan, da büücek, da seni yöldürecek”. Da yitirdi onu, düştü kalidordan da yöldü. Kaçarak, gitti anasına, sööledi: “bän bir hata yaptım.” Anası dedi: “ne hata?” “ihtiyarı, dedi, yöldürdüm”. O, da dedi: “bän ona sordum, beni bukadar yürettin, ye sän kandin nedän yölecän, sän laazım biläsin? O-da dedi: zer bileerim, beni oolum yöldürecek. Bän-da dedim ona: nezaman sän yevlenecän, da olacek oolun, da büücek, da yöldürecek seni, da yittirdim onu, düştü çardaktan, da yöldü”. Anası dedi: “günah yaptın dedi, hakına boban o dur”. Sora büük sıralardan gömdü onu. Açan oldu Aliksandr: on beş yaşında, hergeledä bir kısırak kullunnadı, yaptı bir kuli, bir buynuzlu, üç çetvert buynuzu. Da hergeleci geldi heberä: “padişahım, dedi, hergeledä bir kısırak yaptı bir kulun, ne minunat, bir buynuznan, da yok nası yaklaşmaa”. Padişah-ta dedi: “getir yevä kısıraa”. Şindi getirtti yevä kısıraa, yaptırdı bir demir ograda, da kapadı orayı kulunu kısıraklan. Orda besledi onu, kulun büüncä. Kabaatlıları orayı atardı, o yöldürüdü onnarı boynuzlan. Kimseya da tutulmazdı, vardı bir delik, da deliktän buynuzunu çıkarırdı. Aliksandra Makidon-da on sevärdi. Şindi o padişaa (Hüliip) yaptı bir bal. O konuşurkan. Aliksandra Makidon koydu kantarmayı başına, da pindi ona. O zamandan kimsey ona yel koymadı. Tokattan çıkarkanı gördülär, birta görmedilär. Padişah sımarladı adamlarna, pinsinnär hem islä beegirlerä, gitsinnär onu aramaa. Çeketilär, da gittelär yizini buldular, da bir çukura yetiştirilär, on situncin geniş-ti, da onnar çukur içindä aradılar. O gitmiş, atlanmış çukuru. Atladınyan çukuru, gitti başka memlekettä, buldu birerdä çark, çevireerlar, dönelerlar itleri. Aleksandri bir kerä çevirdi, çıktı bir harap, kılıçlan kesti onu.

Bir kerä taa çevirdi, genä harap çıktı, onu-da kesti. Üçüncü kerä çevirdi, genä harap çıktı, onu-da kesti. Aldı o yeri itleri kesti, gelear yevä, karşıladı atlıları, dedi: "nereyi gideersiniz?" "Seni aramaa", dedilər. "Ne için kuvalayorsunuz beni? Luzgär tutulmaz." Geldi yevä babası-da aalardı, onikilər-da hesapladılar, bir padişah ayırsınar, o yedämecek ihtiyar deyi. Aliksandra Makidonda baaladı begirlerni, da girdi içeri, da onnar-yukarda konuşurdular. Aliksandra-da işitti laflarını onnarın, aldı ska'unu da urdu birisinä, yöldürdü, hem baardı aslan gibi. Yöbürlär-da korktular, da atladılar yerä. Da atladıynan, taa ikisi yöldü. Aldılar o leşleri, da atladılar yerä. Da atladıynan, taa ikisi yöldü. Aldılar o leşleri, mezarlaa gömdü, da yertesi güntü yolladı haber o kalan onikilleri, gelsinnär padişah ayırmaa. Onnar geldilər, ama tez gelmedilər. Geldiynän Aleksandri dedi onnara: "ne padişahımız." O-da dedi: "kim?" Dedilər: "sän genç padişah olacän." Tatarlar-da kalktı-üstünä Filibin, o-da yolladı Aliksandrii ceñgä. Da gitti Aliksandra, nekadar tatarlık vardı, hepsini bozdu, aldı yesir. Bir yerdä da peeda oldu çinğenelär, da onların arasından ayırdılar kırk kişi, hep zeñgin çinğeneleri. Da gelsinnär Filibä, da yalvarsınar, bozmasın onnarın yerini deyi, pek fukaarä kaldık. Güidilär yırtık ruba, da geldilər Filibä. Filip-ta onnara saa olun dedi, koydu onnara masa, doyurdu onnarı. Onnar iirkan, bir-da başka kral geldi, ama o çinğenelär o krallan lafları bir-di. Filip dedi ona: "ne geldin?" O-da dedi: "yişittim, ihtiyarlık-ta çok hasta yatmışın, da geldim, dolaşayım seni." Bükük yıkram yaptı ona Filip, da o-da Filibä teklif yetti: "buyur sän-da bizä, bän-da sana yıkram yapayım, bir kerä yölmedän. Götürükän, daa içinä girdiynan, çıktı kralın askeri laflıymışlar, tuttular, baaladılar Filibi, da braktılar baalı. Aliksandriya da telegrama düüdüler, hani bobasını filan kral baaladı deyi. Bobasını baaladılar, anasını-da aldılar, zerem anası pek gözäl-di hem genç-ti. Aliksandra-da işittiynän geldi, taa yerinä yetişmedän, yetişti onnarı yolda, on bin askernän. Aldı anasını hem onun askerini, da getirdi yevä. Gitti genä tatarlara cenk yetmää, bozdu tatarlık, beş altı kral oldu, yesir aleer, işitti Dariya. O bükük padişah-tı hepsinin harcını toplardı. Filip-ta yöldü, Dariya yolladı Aliksandriya bir adam, gelsin, onu şkolaya vereyim, da yüredeyim onu, zerem pek geç kaldı. Da o adam dedi ona: "Dariya teklifedeer, geläsin yürenmää hem harcıları getiräsin." Hem Dariya ona yolladı

bir taligacik, oynasin dedi. O-da çevirdi, çevirdi, da sıbıttı onu: “bän dedi böölä gezecäm onun merası içindä.” Adam gitti geri. Dariya sordu: “ne gelmedi?” O-da sööledi oldu gibi, hani dedi ona ne haraç verecäm, ne da onu sesleycäm. Dariyanın da pek yüfkesi çıktı, yolladı ona bir başka adam bir çuval naşış te onunnan. Aliksandri dedi: “ne geldin?” O-da dedi: “Dariya teklif-edeer harçılar-için, her seslemäcan, te bukadar askeri var, seni kaybedecek.” Aliksandra-da dedi: “aç çuvalı, bakayım netürlü kuvedi var.” Açtı çuvalı, aldı bir auç haşış, attı aazına, yidi. “Bän, dedi, onu te böölä çineycäm.” Ama, dedi, bän-da kuvedimi göstereyim, yollayım ona, o-da yisin benim askerimdän. Baksın iya bilirse yisin iyämä-sa, bän onu te böölä iyecäm.” Yolladı Aliksandra Dariyaya, bir demirli kırmızı biber. O-da dedi: “yisin bunnardan bir auç. Bän yidim, dedi, onun baaşışından, da o zaman gelsin bendän harç istemää.” Ondan-sora Aliksandra gitti askerinnän, da kaybetti Dariyayı. Ordan çeketmiş ceñg-etmää, ilkin türknän ceñg yapmış. Türk padişahını yenmiş, da almış onun kızını, türk padişahını kesmiş kendi yelinnän. Ordan gitmiş Por-padişahına. Paysınmışlar ceñg-etmää. Por padişahı demiş: “dur, ver bana iki günä mühlet.” O boşlamış. Çeketmişlär genä cengä. Por-padişahı kaavi adammış, görmüş ani yenseyämeycek, demiş Aliksandriya: “Aliksandri! Gel ikimiz düüşelim.” Çıkıyorlar ikisi düüşmää. Annamış Aliksandri ani Por onu yenseyecek, demiş: “nasıl-dı lafımız, asker geri dursun, ya bak, onnar gelear.” Por bakmış aardına, Aliksandri urmuş kılıçnan, kesmiş kafasını, almış onun padişahlını, da gitmiş ileri. Urmuş bir kumlaa, gecelemiş o kumlukta, da on bin asker taşımış karımcäları. Ordan gideer ileri, gecelemiş bir yerdä. Orayı-da gelmiş bir soy kuş, on bin asker kavramışlar beegirlär üstündän. Kalan askerä baalattı birär demet saz, da genä geldi o kuşlar, da o demetleri tutuşturdular, da yandı kanatları, da yöldürdü on bin kuş. Da açan çıktı ordan, gitti ileri, gördü bir karartı. Yetiştı orayı, orda vardı bir stılp. O stılpın dolayını saadä adam kafasıymış hem kemik. Da gitti stılpı, da okudu. O stılpıta yazardı: “burayı gelän, ileri gitmesin, geri dönsün.” O-da aldı, da sardı onu muşamaynan, asker görmesin. Ordan çeketti, gitti bir bayır-üstünä. Çıktı, o bayırda vardı yaban adamları, onun on bin askerini yöldürmüşlär, çıkarıp daayı köktän, da aaçnan urularmış. Sora o-da yöldürmüş yaban adamlarını, bakıyor bayırın üs-

tündän, görüneer bir denizin-yöteenda bir kara yer, da gitmiş orayı. Baksa orda var bir kala. O kaledä varmış oniki kral, kapanmışlar kaleya, da gördüynän onu, demişlär: "ne arayorsın burda, Aliksandri? Sän burayı geldin, ama geri gitmeycän." O demiş Yontiya padişahına: "gidecäm." Gitti orayı, da Yontiya padişahı dedi: "yok-mu bir kabın, verelim sana su, da yıkan o suynan, altmış yaşında olduynan." Almış su, da çeketmiş, gitmiş bir kaleya. O kala cennet-miş. Incerlär demiş: "ne arayorsun, Aliksandri burda? Bundan buyanı yok näanı gidäsin." O-da dedi: "bän bilmeerim, näanı gideyim." Incer gösterdi ona, neäni götsin. Döndü geri, gitti balıkların-padişahına, da ceñk etti balıklarnan. Da tuttu diri balık-padişahını, da balıklar hepsi geminin-aardına gidärdi, türkü çalarak. Da durdu, da onnara padişah koydu. Ordan gitti, çıktı denizdän. Denizin kenarında buldu bir mahra. Da girdi beş-üz askernän içinä atlı. Da becgirlär hepsi kısırak-tı, kulileri braadı dışarda. Da açan girdi orayı, buldu orda haznä parası. Hepsi birär hiibä doldurdu, birär-da hizir-taşı buldular, da hepsi aldı birär, da koydular süngülerä. Da kulilər kişnemää başladınan, kısıraklar, da çekertilär gitmää. Üç sutka gittilər, da yetiştilär Kırtiyannara, onnar her gün ceñg-edärdilər. Onnarı-da yüretti, nası yöldürsünnär turnaları. Ordan gitti bir soy adam bir göznän, bir ayaknan, bir-da kolnan. Da tutmuş onnarın padişahını. Da dedi Aliksandriya onnarın padişahı: "näpacän bizimnän: bizdä bir ayak, bir göz, biir-da kol, ne umut-edersin bizdän?" O-da kolvermiş onnarı. Kolverdiynän, demiş birisi: "ne ahmak-padişaa bu adam, o bilsä bizim barsaklarımızda ne var, o salvermeycek." Da vardı on bin aslanı, da kolverdi onnarı, da yöldürdü hepsini. Paralattı o aslannara, çıkardı içlerindän almaz taşlarını, gideer ileri yetişeer bir padişahlaa, da gezärkan orda, görmüş bir mahra, aazından tütün çıkarmış. Demiş Aliksandra: "bän girecäm, bakayım ne var onun içindä." Da girdi. Açan girdi orayı, buldu orda kaynatsını, buldu Por-padişahını. Gördüynän onu, dedilär: "sän-damı girdin burayı Aliksandri?" O-da dedi: "bän geldim sizi görmää, düşmedim burda sizin gibi zetlenmää. Onnar orda baalı durularmış sincirdä, o cendem-miş. Çıkmuş ordan, gitmiş kendi yerinä. Yetiştiynän, kurmuş lagar. Granitsayı geştiynän, da yapmış bal. Konuşurkan, vermişler ona otrava. Da yölmüş gelmişkan kendi topaana.

(Moşkov, s. 48-53.)

**SÖZLÜK**

<b>açan</b>	: Ne zaman ki.
<b>almaz</b>	: Elmas.
<b>ani</b>	: Ki.
<b>bal</b>	: Balo.
<b>cendem</b>	: Cehennem.
<b>çeketmek</b>	: Başlama.
<b>çetvert</b>	: Çeyrek.
<b>daa</b>	: Orman.
<b>demirli</b>	: Tahıl ölççeği (21.5 k)
<b>dolayamında</b>	: Etrafında.
<b>dübüdüz</b>	: Düm düz, her yerde.
<b>granitsa</b>	: Sınır.
<b>hakına</b>	: Gerçek, hakiki, gerçekten öyle.
<b>harap</b>	: Arap, zenci.
<b>hergele</b>	: At sürüsü.
<b>incer</b>	: Mühendis.
<b>isläh</b>	: İyi, güzel.
<b>iya</b>	: Kaburga kemiği, eğe.
<b>kantarma</b>	: Bir tür at gemi.
<b>kuhnä</b>	: Mutfak.
<b>kuli, kulun</b>	: Toy.
<b>lagar</b>	: Kamp.
<b>mahra</b>	: Bina.
<b>minunat</b>	: Harikulâde, takdire sayan.
<b>muşama</b>	: Muşamba, yağmurluk, bir halk oyununun adı, sert, katı.
<b>ogradâ</b>	: Avlu (Slav.) taş duvar (Bulg.), çit.
<b>osa</b>	: Oysa, yoksa.
<b>osabiti</b>	: Ayrıca.
<b>otrava</b>	: Zehir.
<b>padişahka</b>	: Sultan Hanım (padişahın karısı).
<b>patre</b>	: (Portret) Portre, benzer.

- paysınmaa** : Herhangi bir işe koyulmak, başlamak.  
**planeta** : Yıldız, gezegen.  
**ruba** : Elbise, kadın entarisi.  
**salt** : Sırf.  
**sıbtmak** : atmak.  
**ska'un** : Arkalı sandalye koltuk.  
**stılp** : (Skulptura) Heykel, sütun.  
**stincın** : Bir ölçü birimi.  
**sutka** : Yirmidört saat.  
**skola** : Okul.  
**taliga** : Araba.  
**telegrama** : Telgraf.  
**tsaritsa** : Kraliçe, çariçe.  
**uçitel** : Öğretmen.  
**yensemek** : Yenmek, üstün gelmek.  
**yöteen** : Öteki.  
**yüretmek** : Öğretmek, tembih etmek.  
**zeetlemek** : Eziyet, üzüntü vermek.  
**zerem** : Zere. Zira, çünkü.